

Стручни чланак
UDK:82(091)-343.4:398.

БАЈКА У САВРЕМЕНОМ НАСТАВНОМ ПРОЦЕСУ

A FAIRY TALE IN A MODERN TEACHING PROCESS

Сузана Лаловић

Резиме: У раду ће бити ријечи о неким од нових могућности успјешног укључивања бајке у савремени наставни процес. Као књижевноумјетничка врста бајка је одувјек имала не само специфичну, већ и веома важну улогу у васпитању. Све од првобитне заједнице, у којој је настала, до савременог доба, промовишући друштвено прихватљиве обрасце понашања, нудећи забаву, олакшавајући социјализацију, задовољавајући човјекову потребу за лијепим, те мотивишући га да креативно дјелује, бајка се увијек бавила универзалним и свевременим проблемима човјека. Имајући у виду да је сазријевање савременог дјетета условљено законима и потребама савременог потрошачког друштва, које путем телевизије и електронских медија промовише инстант вриједности, сматрамо да је потребно истражити нове могућности ревитализације и ревалоризације бајке у животу и васпитању дјетета. Савремене тенденције у настави које подразумевају интердисциплинарност и тематско повезивање садржаја из различитих подручја пружају нове могућности адекватног укључивања бајке у наставни процес, првенствено поштујући умјетничку природу овог књижевног жанра.

Кључне ријечи: бајка, савремени наставни процес, мјесто дјетета у потрошачком друштву, ТВ и електронски медији, интердисциплинарност у настави

Abstract: *This work deals with some new possibilities of including a fairy tale in a modern teaching process. The fair ytale has always had a very specific and important role in education and it has always dealt with universal problems of men. Considering that today the growing up of a child has been conditioned by the laws and needs of contemporary consumer society promoting some instant values, it is necessary to search for the new possibilities of revitalization and revalorization of the fairy tale in the life and education of the child. Some new teaching tendencies including interdisciplinary and thematic connection of contents from different areas provide opportunities of adequate includig fairy tale in teaching process, considering artistic nature of this literary genre.*

Key words: *fairy tale, modern teaching process, child in cosumer society, TV and the new media, interdisciplinary*

1. УВОД

Традиционални приступ учењу, односно свеукупном наставном процесу, заснива се на обради наставних садржаја прописаних наставним планом и програмом, те ученичком усвајању тих садржаја. Сваки наставни предмет има властите садржаје који се у одређеном временском року и уз употребу адекватних наставних метода, облика рада, помагала и средстава морају обработити. Наставник планира реализацију градива за сваки наставни предмет појединачно, у оквиру задатих тема и области, а да се од њега не тражи да

усклади теме и области које се обрађују у оквиру једног, са темама и областима које се обрађују у оквирима других наставних предмета. Овакав приступ настави и градиву, који потврђује вишедеценијска наставна пракса на нашим просторима, био је условљен превасходно немогућношћу брзе размјене идеја због неразвијености техничко-технолошких средстава комуникације.

Настанак савременог друштва дефинисаног потрошачким потребама човјека, масовним медијима и поп-културом, ствара потребу за ревалоризацијом традиционалног начина образовања и васпитања и изналажењем нових метода које би одговарале потребама савременог дјетета. Савремени медији су укидајући реалност у којој живимо створили свијет хиперреалности, свијет слика које немају ослоња у спољашњој реалности, већ своју реалност и значење добијају од других слика не реферирајући ни на шта. Живимо у свијету у коме има све више информација, а све мање смисла, свијету у коме брзина и преплављеност информацијама гутају своје садржаје. Основна улога коју медији играју у данашњем друштву је пасивизација маса која омогућава несметану манипулацију људима, док се друштвени значај умјетности све више смањује доводећи до одсуства критичности публике и самоутуђења човјека. [1]

Чињеница да ни већина одраслих не успијева да на адекватан начин одговори захтјевима новог времена, што за посљедице има отуђење међу људима и хаотичност у комуникацији, захтјеве који се стављају пред модерно дијете чини још компликованијим. Како помоћи дјетету да се снађе у таквом свијету, и како га оспособити да спозна себе и свијет око себе, а не изгуби се у овој „шуми Стриборовој“? Једно од првих, ако не и темељно рјешење дјетету млађег школског узраста може да пружи бајка и адекватан приступ њеном тумачењу у настави прве и друге тријаде основношколског образовања. Управо из ових разлога у новије вријеме се све више одступа од устаљеног, крутог приступа наставном процесу, те се све више пажње поклања васпитном аспекту наставе, тј. настоји се да настава постане свеобухватнија, да да свој допринос развоју битних особина личности дјетета: самоувјерености, психо-социјалне зрелости, емоционалне зрелости, моралности и сл. Савремени психолози, педагози и методичари наставе заговарају комплекснији приступ, како самом наставном процесу, тако и сваком поједином ученику у одјељењу (индивидуализација наставе), како би се што повољније дјеловало на општу мотивацију за учење, на дјететов појам о себи и о друштву у коме егзистира, на квалитет и трајност стечених знања и умијења, те на што раније животно тј. професионално одређење дјетета. Часови књижевности као саставни дио наставе Српског језика у оквиру којих је прдвиђено тумачење бајки веома су погодни за спровођење захтјева које савремена настава поставља пред наставнике и ученике.

Бајка представља једну од најстаријих књижевноумјетничких творевина. Значај бајке за развој дјечијег мишљења и постизање психосоцијалне

зрелости истицали су многи и страни и наши аутори. Ново Вуковић је сматра најважнијом врстом у дјечијој литератури: „По просјеку умјетничког нивоа, по дужини временског периода у коме се дјеца за њу интересују и по интензитету тог интересовања с њом се не може упоредити ниједна књижевна врста“[2] Својим апстрактним језиком, у коме су стопљени фантастичан и реалан свијет, добро и зло, бајка помаже дјетету да савлада страхове које у њему изазива свијет одраслих, преносећи му поруку да се самосталност, морална зрелост, као и укључивање у свијет одраслих могу постићи једино властитим дјеловањем и преузимањем одговорности за своје поступке.

У овом раду ћемо настојати да прикажемо како се наставно градиво из књижевности, конкретно обрада бајке, може повезати са градивом из ликовне и музичке културе, те како такав, интердисциплинарни приступ може дати позитивне ефекте у погледу квалитета и трајности усвојених знања и умјења, у погледу интелектуалног, моралног, естетског и радног васпитања, те свеукупног психо-социјалног развоја личности дјетета.

2. БАЈКА И САВРЕМЕНО ДИЈЕТЕ

Бајка је по својој природи епско дјело; она има јасно изграђене структурне елементе: фабулу, ликове, композицију, реалистички слој, слој фантастике, специфичан језик, итд. Назив бајка има коријен у старословенском језичком наслеђу, гдје ријеч *бајати*[3] значи *чарати*, *приповиједати*, *врачати*, *измишљати*, *мађијати*. Слично значење је уграђено и у ријечи којима се бајка именује у другим језицима (у енглеском *fairy tale*, у њемачком *Märchen*, а у руском *волшебная сказка*), чиме је истакнута *чаробност*, *магичност*, односно *фантастика*, као једно од њених основних својстава. Други, подједнако битан слој бајке јесте и њена реалистичка основа – главни јунак усмене бајке увијек долази из сфере људског, а основу фабуле чини савладавање препрека које стоје на путу главном јунаку и његов прелазак из нижег социјалног статуса у виши. Природа тумачења бајке проистиче из њене унутрашње структуре, из њених жанровских специфичности. Бајка као жанр подразумијева оне народне приповијетке које Вук у својој подјели назива *гаткама*, односно *женским приповијеткама*, као и оне које су својом структуром, семантиком и темама које обрађују чврсто везане за усмену бајку, као што је случај са бајкама браће Грим и Шарла Пероа, тј. оне приче са елементима фантастичног које Владимир Пропп у књизи *Морфологија бајке* дефинише као приче о функцијама ликова и обреду иницијације [4].

Усмена бајка је постала предмет обимног интересовања и изучавања, нарочито у периоду који је донио сепарацију дјетета у грађанском друштву и његово ново социо-културно ситуирање на коме се заснива и настанак књижевности за

дјецу. Ту се превасходно мисли на крај 18. и прву половину 19. вијека, чија су основна друштвена обиљежја настанак нација у модерном облику и потенцирање слобода индивидуе, односно доба које се у европској култури означава појмом *романтизма*. Од тог доба, па све до данас, бајка је стекла епитет једне од најпроучаванијих књижевноумјетничких врста. Књижевни критичари, лингвисти, психолози, педагози, филозофи и методичари – сви су они покушавали да током дугог низа година проникну у суштину бајке и одгонетну у чему је њена чар и зашто је тако значајна за развој дјетета.

Конституисање психоанализе као научне дисциплине почетком 20. вијека отворило је нове правце у покушајима тумачења бајке и њеног утицаја на личност дјетета на подсвјесном нивоу. На темељима ове науке настаје и књига *Значење бајке* аустријског психоаналитичара Бруна Бетелхајма. Он полази од запажања да народне бајке више задовољавају дијете него ма која друга врста прича и закључује да „ове приче тако успешно обогаћују унутарњи живот детета (...) у једном много дубљем значењу но ма које друго штиво. (...) Оне говоре о тешким притисцима којима је изложено, на начин који дете несвесно схвата, и – без ниподаштавања најозбиљнијих унутарњих борби које повлачи рашћење – нуде примере и привремених и трајних решења прешних тегоба“.[5] Наглашавајући изузетну терапеутску моћ ових прича, Бетелхајм сматра да испредање маштарија и фантазирање, као основни елементи бајке, пружају дјетету могућност да несвјесне садржаје уклопи у свјесне и на тај начин да правилан смјер свом животу. Бајка је настала у доба конкретног друштва које се заснивало на блиским личним односима, памћењу и усменом преношењу и локалним религијама, али интересовање за бајку достиже врхунац у апстрактном друштву, чија су обиљежја научност, писмо и апстрактно знање утемељено у логици и науци. На тај начин је ова усмена врста, од времена када је записана, и вијековима прије тога, својим симболичким језиком преносила древна искуства новим нараштајима васпитавајући их и производећи, заједно са митовима, еповима и библијским причама, скуп моралних и естетских вриједности на којима и данас почива људска цивилизација.

Проналазак телевизије и њена експанзија, нарочито послвије Другог свјетског рата, а затим и електронских медија и интернета на почетку новог миленијума, умногоме су измијенили опште друштвено стање, о коме је било ријечи у претходним пасусима, а самим тим и погледе на улогу бајке у „новом друштву“. Иако је бајка у доброј мјери и данас присутна у дјечијем животу, медиј помоћу кога се дјеца данас упознају са њеним садржајем у потпуности је промијењен и углавном је ријеч о адаптацијама и екранизацијама ове старе књижевне врсте намијењене превасходно дјецу. Поставља се питање да ли овакав облик посредовања бајке одузима нешто њеном суштинском смислу и, ако одузима, шта, на који начин и зашто, или је можда боље да се запитамо шта одузима дјетету.

Маркетинг, компјутери, електронске књиге, компакт дискови, тродимензионалне игрице носе са собом нови начин мишљења и дјеловања, те доводе до преображаја дјечије интелигенције, духовности и осјећајности. Дијете 21. вијека више се не задовољава ни анимираним филмовима; живећи у свијету хиперреалности и имајући осјећај да кроз мултимедијалну игру осваја простор и остварује велику динамику, оно остаје равнодушно према примјерима јунака какве нам нуди бајка. Принцеза која пасивно чека свога принца да дође и пробуди је из стогодишњег сна, или царевић који бива зачаран када год покуша да оствари свој циљ, њему бивају у најмању руку незанимљиви, или да се грубо изразимо досадни, што потврђују и истраживања из области педагогије и педагошке психологије начињена у посљедње вријеме[6]. Дијете је ухваћено у замку онога што уопштено узев означавамо термином „модерно комуникацијско друштво“ – видокруг му се све више сужава, симболичке везе слабе, а вриједности које припадају тлу предања (знања, традиција, култура, умјетност) постају мртво слово на папиру.

Ново друштво које се формира под снажним утицајем масовних медија многи теоретичари данас називају информационам.[7] Учесталом „креативном“ употребом нових медија и савремених комуникација доживљај реалности се битно измијенио. Популарна култура, у којој је привид у спреси са полифонијом индустрије рекламе и забаве достигао свој врхунац, нуди нам симулирану реалност, која јесте естетична, дакле чулно спознајна, али и привидна и једино се самоопажајно утемељује у смислу односа *перцепција – егзистенција*. [8] У таквом свијету све се своди на потрошњу – робе, информација, знања. Знак постаје пречица за освајање културе. Одрастајући у култури која се ослања на слике и знакове, презентоване путем електронских и мас-медија и сублимиране кроз рекламу и цртани филм, дјеца су упућена да се на то и центрирају. Међутим, невјероватна брзина протока тако презентованих информација и слика, утиче на то да дјеци често „бјеже“ значења одређених знакова, због тога она касније током живота имају тешкоћа са усаглашавањем једног појма са другим и њиховом смисаоном синтезом у веће цјелине. Другим ријечима, поробљавање свакодневице и слободног времена јефтиним спектаклом промовисаним углавном путем информационам и масовних медија доводи до пасивизација дјетета. Оно више не дјелује у оквиру реалне стварности, не учествује активно у њеном стварању.

За разлику од мас-медија који промовишу пасивизацију, конзумеризам и уљуљкивање у празној забави, бајка говори о активном односу појединца према средини. Она учи како се само властитим дјелањем може остварити жељено благостање и срећа. Ликови народне бајке „(...) мотивисани су и карактерисани превасходно властитим делањем.“[9] Она је насељена „људским, нељудским и надљудским бићима“[10], али је са становишта

главног јунака изразито окренута човјеку. Стил бајке је уопштен, формулативан, карактерише га понављање, учесталост дијалога и изостављање дескрипције. Свака бајка има два слоја слој чудесног, иреалног и реалистички слој. Сматрамо да је због ових али и неких других особина бајка и данас незамјењиво штиво.

Усмена бајка своја значења црпи из митске и обредне основе из које се као књижевноумјетничка врста и развила, због тога је наглашена њена универзалност и свевременост. Оно што је врло битно нагласити и на чему се и темељи наш приступ бајци јесте њена дубока религиозност, тј. вјера у чудо које свој израз проналази приказујући фантастичне, друге свјетове. Под чудесним подразумевамо оно што се не може објаснити рационално, а приписује се утицају више силе, односно директне еманације божанског и управо то је једно од основних обиљежја по коме се усмена бајка разликује од већине остале литературе за дјецу. Објашњавањем чуда, односно његовом рационализацијом, ефекат чудесног се поништава. Модерно дијете више не вјерује у чуда, није у стању да их прихвати. „Истовремено, тиме се потискује могуће тумачење бајке као симболичке, уметничке комуникације која посредује нека универзална антрополошка искуства и транспонује архетипске представе о човековом кретању кроз живот, о иницијацијским искушењима и обредима прелаза, као привременој социјалној смрти и рађању у другом статусу.“[11] Наука никада није била на таквом нивоу као данас, мјере безбједности никада јаче, загарантоване слободе никада веће, култ личности и наглашавање њеног субјективитета никада толико популарисани, а ипак све је више страха, отуђења, усамљености, а све мање вјере. Савремени човјек, а још више савремено дијете, преза од свега и свачега, не вјерује ни у себе, ни у другог човјека, ни у свијет око себе, и то потврђују многа истраживања, нарочито на западу.

Друга важна чињеница, коју треба имати у виду приликом тумачења бајке јесте њена синкретичност, односно синкретизам усмених жанрова, па самим тиме и бајке. Настала у времену специфичног друштвеног амбијента бајка, као језичка творевина, није постојала одвојено од других умјетности. Да би побудио и одржао пажњу слушалаца усмени приповједач је морао да се, осим језиком као основним комуникационим средством у коме бајка као књижевна врста егзиистира, служи и средствима других умјетности, превасходно извођачких, које укључују у себе елементе позоришне умјетности – глуме, мимике, ритма.

Свијет усмене бајке настале на фолклорној традицији насељен је бићима колективне имагинације и има врло значајну улогу у успостављању колективног идентитета код дјеце. Да би се успјешно интегрисало у универзалне, глобалне токове, дијете, односно сваки човјек, мора имати јасно изграђен индивидуални и колективни идентитет. Савремени трендови у друштву и науци стављају акценат на интеркултуралност, тј. успостављање

активног односа према сопственој култури и традицији, као и јачање веза између различитих култура, односно уношење сопственог колективног наслеђа у један општи „глобално-културни“ миље. Сматрамо да бајка и на овом плану може да оствари вишеструке циљеве. Упознајући се са усменим бајкама свога народа, као и бајкама насталим у различитим културама, дијете већ у раном узрасту почиње да упознаје своју културну традицију, али и традицију других народа изражену у бајкама, и ствара активан однос по том питању.

3. БАЈКА И САВРЕМЕНА НАСТАВА

Погледамо ли наставне планове и програме за прву и другу тријаду основне школе у Републици Српској видјећемо да је заступљеност бајке у њима знатна, али ипак не и онолика колика би могла бити. Ако погледамо врсту тих бајки [12], схватамо да је, углавном, ријеч о ауторским бајкама, односно бајкама које су дјело појединца, човјека умјетника, књижевника. Када је ријеч о народним бајкама, њихова заступљеност у наставним плановима је релативно мала и углавном се своди на оно што шире узето можемо означити термином *народна приповијетка* [13]. Друга ствар која пада у очи јесте да је већина бајки које се налазе у читанкама или је предвиђена за часове лектире изразито дидактичног карактера, тј. на крају садрже више или мање експлицитну моралну поуку о томе шта је добро и како треба да се дјеца владају ако желе да добро прођу у животу. У вези са оваквом структуром наставних планова, када је у питању заступљеност народне бајке, нарочито у односу на ауторску, стоје захтјеви новог друштвеног поретка и реформи у образовању чији су императиви морално васпитање, еколошко освјешћивање, продубљивање породичног сентимента. Међутим, оно што се често и неправедно заборавља када је по сриједи усмена бајка јесте чињеница да она „својим значењима досеже својеврсне антрополошке праоснове“ [14]. Истина, у њој нећемо наћи наглашену дидактичност нити морализаторску поуку, али живот у складу са природним окружењем, породични сентимент и моралност – све су то подразумијевајући елементи који представљају њену властиту реалност. У савременој наставној пракси у свијету, а све чешће и код нас, настоји се да се реализација појединачних наставних предмета више не планира засебно, већ се све више ставља акценат на интердисциплинарност или, популарније, корелацију, како садржаја унутар једног наставног предмета, тако и између два или више њих. Управо због тога се у наставу настоји увести тематско планирање [15], које је најлакше примијенити у току прве и друге тријаде основне школе, с обзиром да наставу из свих или већине наставних предмета изводи један наставник, учитељ. Под тематским планирањем подразумијевамо планирање реализације наставног садржаја по областима које ће бити обрађиване у оквиру различитих наставних предмета и уз употребу различитих активности и облика рада, како би се одређени садржаји продубили и постигли свој пуни

смисао, а све с циљем веће и интензивније вољне ангажованости ученика у наставном процесу, као и побољшању квалитета и трајности стечених знања и умијења.

Бавећи се вјечитим општељудским проблемима и садржећи и очигледна и скривена значења, обраћајући се и свјесном и подсвјесном дијелу дјечије личности, преко симболичких слика и аспстрактних представа, бајка помаже дјетету да појми шта се дешава у његовом свјесном дијелу бића, као и у његовом окружењу.

У поплави масовних и електронских медија, филмова и, углавном, лоших екранизација бајки, учитељ треба да бајкама врати средишњу улогу у животу дјетета коју су оне вијековима и имале инсистирајући при томе у оквиру часова књижевности и језика на читању и слушању бајке као основног средства васпитавања. Овдје превасходно треба имати у виду структуру бајке. Бајци као умјетничком дјелу треба прићи поштујући њена унутрашња, суштинска својства и из њих извладити њен смисао. За овакав приступ бајци потребна је превасходно добра професионална поткованост, али и стваралачка активност самог наставника, неопходно је да прво добро проучи наставни план, пронађе кључни елемент који ће на логичан или метафоричан начин окупљати садржаје осталих наставних предмета, укратко речено – прво он треба откључати бајку да би дјецу подстакао да активно и креативно размишљају о њеном смислу и значењима, а затим и да та знања на адекватан начин повезују са наставним садржајима осталих предмета. Откључати бајку значи, између осталог, открити њене сикретичне особине, да се у њеној интерпретацији могу користити садржаји других области, као што су ликовна култура, музичка култура, ритмика и спорт. Овакве могућности пружају нам управо нове тенденције у приступу наставном процесу изражене кроз инсистирање на тематском планирању наставе и градива у оквиру једног наставног предмета и њиховом повезивању (корелацији) са градивом других предмета.

Оно што ниједан наставник никада не би смио сметнути са ума јесте чињеница да је сваки ученик јединка за себе. Сваки је ученик у нечему добар и „јак“, док је у неким другим областима слаб [16]. Нека дјеца имају потешкоћа да се вербално изразе, док су одлична у рјешавању математичких задатака. Друга су, опет, изврсна у ликовном или музичком изражавању, а трећа у спорту. Комбинације су различите и готово безграничне. Тематско планирање и интердисциплинарни приступ наставним садржајима управо због тога и има велики значај по питању психолошког развоја личности ученика. Схватајући важност уочавања и вредновања индивидуалних могућности ученика, наметнула се потреба за интердисциплинарним приступом настави, који се остварује корелацијом, како садржаја унутар једног наставног предмета, тако и између два или више њих. На овај начин, обрађујућу једну тему упоредо, на различите начине и у оквиру различитих

наставних предмета, пружамо прилику сваком поједином ученику да се изрази управо у оној области у којој је добар и самоувјерен, те да се постепено, како мотивација и самопоуздање расту, отвара и према другим областима у којима се раније није осјећао довољно компетентан. Имајући у виду да је, по питању когнитивног развоја, дијете у првој и другој тријади основне школе претежно на стадијуму конкретних операција, ако изузмемо први разред гдје је још на стадијуму преоперативног мишљења[17], обрада бајки у оквиру наставе књижевности, а у корелацији са другим наставним предметима, може одлично да послужи у остваривању вишеструких васпитно-образовних циљева (види Табелу 1).

Табела 1:

Активности	Наставни предмет	Циљеви
Приповиједање	Српски језик	Богаћење рјечника, развој културе изражавања, маште, интелектуално, естетско и морално васпитање и сл.
Илустрација	Ликовна култура	Развој маште, графомоторике, изражавања бојом, обликом, симболима, интелектуално, естетско и радно васпитање и сл.
Драматизација, плес, ритмика, израда маски и костима, израда сценографије	Српски језик, музичка култура, ликовна култура, физичко васпитање	Развој самопоуздања, социјализације, идентификације, изражавања говором тијела, интелектуално, естетско и радно васпитање и сл.

Наиме, дијете у овом узрасту убрзано развија говор, усваја појмове, развија логичко мишљење на основу конкретних ситуација, достиже ниво реверзибилности операције мишљења и конзервацију појмова, али је и даље склоно маштању и бајковитим замишљеним ситуацијама. Обрада бајке у настави, дакле, може да се искористи с циљем задовољења дјететове потребе за маштом и сањарењима, али, што је још битније, и у сврху подршке развојним процесима карактеристичним за ту узрасну доб. Обрађујући бајку интердисциплинарно, сваком ученику пружамо прилику да се исказе на оним пољима која му најбоље „леже“, а усвајање образовних циљева тече спонтано и непримјетно, док се стечена знања и умијења трајније задржавају захваљујући чињеици да се једно те исто градиво више пута на различите начине понавља. А трајност знања је један од приоритета наставног процеса. Не треба заборавити ни значај успјешне социјализације дјетета која се кроз групне активности спонтано и природно постиже.

Бајка као једна од најстаријих творевина људског духа, међу првима представља покушај и тежњу човјека да свом животу да смисао. Да би добило

битку са својим несвјесним „ја“ дијете прво треба да појми шта се дешава у његовом свјесном дијелу бића, као и његовом окружењу. То поимање не може бити рационално, јер то дијете није у потпуности у стању, већ уз помоћ посредника, а најбољи је управо бајка. Бајку често можемо обрадити у корелацији са градивом других предмета. Ако желимо бајку драматизовати, видјећемо да план и програм за ликовну културу у трећем разреду предвиђа идејна рјешења за израду маски, израду маски и костима и израду сцене. Ученицима се може допустити и да самостално илуструју сцене из бајке, своје омиљене ликове у бајци, и сл. План и програм за музичку културу предвиђа слушање музике познатих композитора, тако да ученици могу по својој жељи изабрати композиције које их својом атмосфером подсећају на изабрану бајку, те могу послужити како позадинска музика приликом драматизације. У зависности од садржаја саме бајке, постоји могућност да се они повежу и са садржајима предвиђеним планом и програмом за природу и друштво (биљке, животиње, сунце, вода, ваздух, породица, итд.).

Етапе обраде бајке би могле ићи сљедећим редом:

- Презентација (српски језик);
- Интерпретација (српски језик);
- Слушање и маштање (музичка култура);
- Илустрација (ликовна култура);
- Израда маски и израда сцене (ликовна култура);
- Драматизација уз елементе ритмике и спорта (српски језик, музичка култура, ликовна култура, физичко васпитање).

Овај редослијед се, наравно, не мора и не може увијек стриктно поштовати. Сам избор и садржај бајке нас условљава да неке етапе изоставимо или модификујемо. Наведени редослијед етапа би се могао примијенити у идеалној ситуацији, онда када је могуће направити корелацију са скоро свим наставним предметима. Треба напоменути да није могуће сваку тему и сваку област обрадити интердисциплинарно, али да је пожељан овакав приступ кад год је то могуће и изводиво.

Прва етапа, презентација, подразумијева упознавање ученика са садржајем бајке. Изводи се, углавном, на традиционалан начин, приповиједањем. Треба повести рачуна да приповиједање не буде сувопарно и монотono. Бајку треба причати зналачки, приповиједачки, водећи рачуна о дикцији, акцентуацији и динамици приповиједања. Својим стилем приповиједања учитељ заокупља пажњу дјецe, буди у њима машту, тако да они могу да визуелизују испричану радњу. Овако презентована бајка буди емоције код ученика и на тај их начин психолошки припрема за остале етапе. Међутим, учитељ који је развио

умијеће приповиједања својим примјером несвјесно утиче и на развој правилног говора и културе изражавања својих ученика.

Етапа интерпретације се недозвољује на приповиједање, с тим што, у овом случају, и ученици активно учествују. Учитељ, у ствари, приликом интерпретације бајке треба да буде онај ко усмјерава и стимулише мисаоне процесе ученика, онај ко дјецу наводи да сами дођу до закључака, а не онај који им објашњава „сервира“. Пожељно је заподјенути дискусију о томе шта је, по њиховом мишљењу, добро, а шта лоше и зашто, навести дјецу да кажу како би они, на примјер, поступили у некој од описаних ситуација и због чега. На овај начин ученици развијају своје критичко мишљење, културу изражавања, богате машту, и утиче се на њихово интелектуално, естетско и морално васпитање.

Ради што веће емоционалне ангажованости ученика, потребно је, кад год је то могуће, укључити и музику као значајан стимуланс. Слушање музике у свакоме од нас побуђује емоције и нико на музику није равнодушан. Док још радимо на одабраној бајци, пожељно је искористити и наставу музичке културе, тј. слушање умјетничких музичких композиција у сврху маштања и прожимања доживљене бајке са доживљавањем музике. Композиције треба бирати циљано, тако да својом атмосфером подсећају на атмосферу обрађене бајке. Ученицима је потребно постављати питања каква осјећања у њима буди одређена композиција (тугу, радост), уз који дио бајке би могли да је слушају и сл. Уколико се планира драматизација бајке, композиције које ученици одаберу могу послужити као позадинска музика. На овај начин, учитељ утиче на развој маште ученика, на њихово естетско васпитање, као и на способност потпунијег доживљаја умјетничког дјела, што значајно утиче на интелектуални развој у цјелини.

Након приповиједања, интерпретације, слушања музике и маштања, илустровање бајке се намеће као спонтан слијед догађаја. Дјеца, која су се до тог момента испунила разним утисцима и емоцијама, радо ће их и ликовно изразити. Треба им допустити слободу да бирају боје, технику, мотиве према свом нахођењу. Само на тај начин дијете ће се спонтано ликовно изразити. Осим што цртање позитивно утиче на развој графомоторике (ово је нарочито важно у првој тријади због почетног писања), ликовни израз је начин на који се дијете најискреније изражава, те га на том плану не треба спутавати. Учитељ и овдје служи само да да смјернице, да похвали напредак у односу на раније радове, а никако да куди или да пореди рад ученика са радовима осталих другова у одјељењу. Искусан учитељ знаће на основу цртежа својих ученика да открије емоционалну, па чак и породичну ситуацију у којој се ученик налази, а то нам само може олакшати процес индивидуализације наставе и помоћи нам у исправном приступу сваком ученику понаособ.

За такво планирање потребно је одредити кључни елемент који ће окупљати преостале повезујући их на логички и/или метафорички начин. Потребно је створити драмску ситуацију на часу, неопходну напетост, предвидјети основни ток догађаја, заплет и отворити могућност за различите перипетије које стоје на путу до рјешења или заокружења теме. Сви елементи који су потребни за писање добре приче требало би да послуже наставнику приликом тематског планирања по логици приче. „Када се истраживачки рад у уметностима организује интердисициплинарно око неке теме онда се често спонтано претвара у драмско-позоришни пројект који прати логику приче или сценарија“ [18]. Драмски пројекти обједињују књижевност, ликовну и музичку умјетност, умјетност плеса и покрета, као и неких елемената свијета око нас који се односе на познавање природе и друштва у млађим разредима.

Уколико се одлучимо за драматизацију одређене бајке, приступићемо изради маски и костима и изради сцене. У овом подухвату треба ангажовати све ученике, али при том водећи рачуна о способностима сваког појединог дјетета. Нису сви подједнако надарени за цртање, ни за уредно бојење, резање или лијепљење материјала. Учитељ треба пажљиво да подијели задужења, тако да сваки ученик добије управо онај задатак који он сам може најбоље да реализује и да при том доживи осјећај да је користан, способан и успјешан. Осим што се на овај начин утиче на позитиван развој социјализације и колективног духа, водимо рачуна и о развоју самопоуздања и осјећаја компетенције код сваког појединца у одјелњеском колективу.

Сама драматизација бајке показује са колико су успјеха реализоване све раније етапе. И у овој фази треба водити рачуна о подјели улога, тако да сваки ђак добије управо ону улогу у којој ће се најбоље осјећати и у којој ће дати најбоље од себе. Хиперактивној дјечи треба дати улоге које захтијевају много физичког кретања, плеса, ритмике или неке друге активности. Језички даровитој дјечи треба дати улоге са највише текста који треба изговорити. Музикалној дјечи треба одредити улоге које захтијевају пјевање, плес или свирање. Међутим, и за интровертну, стидљиву дјечу се може наћи неки задатак који од њих неће захтијевати да се експонирају, али који ће учинити да се осјећају важни и корисни (пуштање музике у позадини, промјена сценографије, статичне улоге – дрво, цвијет; улоге без текста – лептир, облак, итд.). На овај начин дијете схвата да су могућности које му живот пружа велике, да само треба да схвати која је његова и да је у томе и његов задатак у животу. Тако ће се дијете учити да од малих ногу бира могуће будуће занимање, да се полако опредјељује, операционализује и функционлизује своја знања и умјетности.

Драматизовану бајку је пожељно извести пред родитељима приликом подјеле ђачких књижица, или на родитељском састанку и сл. Дјеца воле да покажу свој рад и стваралаштво и то им не треба ускраћивати, нарочито јер се на тај начин јача њихово самопоуздање и осјећај властите вриједности.

4. ЗАКЉУЧАК

Од првобитне заједнице у којој се развила до модерног доба у коме данас егзистира, бајка представља незаобилазну литературу на путу дјечијег одрастања. Нови друштвени поредак утемељен на потрошачким потребама човјека, масовним медијима и популарној култури, условио је и промјене у интелигенцији, осјећајности и перцепцији свијета савременог дјетета. Такве промјене имплицирају слабљење симболичких веза између поља које припада културној традицији, а самим тим и умјетности, и савременог тренутка који своје постојање заснива на мултимедијалној реалности. У таквом окружењу дијете се нашло у „шуми Стриборовој“ без јасног полазишта и утврђеног циља. Враћање бајке као најподеснијег и најефикаснијег средства васпитавања у млађим разредима основне школе јавља се као једно од најбољих рјешења. Нови захтјеви тематског планирања градива у настави прве и друге тријаде основношколског образовања који укључују интердисциплинарност иду у прилог реализацији овог рјешења.

Ревитализација бајке остварена кроз интердисциплинарност у настави, која свој крајњи задатак постиже драматизацијом може да помогне поновном успостављању порушеног система вриједности. Обрада бајке на различите начине и у оквиру различитих наставних предмета пружа остваривање разноврсних васпитно-образовних циљева, а естетски и морални аспекти бајке на овај начин бивају до краја истражени.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Међу првима је о улози медија у друштву и њиховм утицају на развој умјетности писао њемачки филозоф, један од најзначајнијих представника Франкфуртске школе, Валтер Бењамин (Walter Benjamin). Он је у свом есеју *Уметничко дело у веку своје техничке репродукције*, први пут објављеном 1936, истакао утицај медија на друштво, чија је основна сврха одржавање постојећег стања наметнутог капитализмом. Бењамин у својим разматрањима закључује да копирање неког тренутка који се налази у умјетничком дјелу средствима масовних медија неповратно уништава његову ауру. На тај се начин разара јединственост умјетничког дјела, које се претвара у феномен масовног друштва. Види: Бењамин, В., *Уметничко дело у веку своје техничке репродукције*; у: „Есеји /Валтер Бењамин“, Нолит, Београд, стр. 114 – 149, 1974.
- [2] Вуковић, Н., *Увод у књижевност за дјецу и омладину*, Унирекс, Подгорица, стр. 162, 1996.
- [3] Види: Скок П., *Етимолошки рјечник хрватскога или српскога језика*, књига прва, ЈАЗУ, Загреб, стр. 93, 1971.
- [4] Види: Проп, В., *Морфологија бајке*, Просвета, Београд, стр. 27 – 72, 1982.
- [5] За илустрацију наших тврдњи послужио нам је рад Светозара Богојевића *Карактеристике и последице преласка са причања бајке на гледање цртаног филма* у коме он истражујући склоности предшколске дјеце да читају бајке или гледају цртане филмове долази до податка да чак 78, 89% предшколаца радије гледа цртане филмове. Иако је ово истраживање спроведено на дјеци предшколског узраста, сматрали смо га валидним за наш рад, утолико прије што је Богојевић утврдио да што су дјеца старија, то је интересовање за бајку мање. Тако је чак 84,37% шестогодишњака изјавило да радије гледа цртани филм него што слуша бајку, а између шестогодишњака и дјеце прве тријаде основношколског образовања узрасна разлика је веома мала. Види: Богојевић, С., *Карактеристике и последице преласка са причања бајке на гледање цртаног филма*; у: „Pedagogija“, XL, 4, Beograd, Forum pedagoga Srbije i Crne Gore, Beograd, стр. 91 – 105, 2002.
- [6] Бетелхајм, Б., *Значење бајки*, Просвета, Београд, стр. 20, 1979.
- [7] Види: Vukšanović, D., *Filozofija medija – ontologija, estetika, kritika*, Čigoja, Beograd, стр. 56 – 78, 2007.
- [8] Види: Исто, стр. 3 – 10, 2007.

- [9] Пешикан–Љуштановић, Љ., *Усмена и ауторска бајка – нацрт за типологију односа*; у: „Усмено у писаном“, Београдска књига, Београд, стр. 15, 2009.
- [10] Исто, стр. 17.
- [11] Исто, стр. 17.
- [12] Ради илустрације реченог узећемо примјер Плана и програма за српски језик за трећи разред основне школе који предвиђа обраду сљедећих бајки: *Три лептира* – њемачка народна бајка и за лектуру *Бајке Х.К. Андерсен*. Види: Министарство просвјете Републике Српске, *Наставни план и програм за основну школу, Прва тријада*, Бањалука, стр. 60 – 63, 2006. године.
- [13] Наставни план и програм за трећи разред основне школе, поред поменутих бајки (види фусноту [12]), предвиђа обраду народних приповједака: *Коњ и магарац*, басна; *Старо лијино лукавство*, басна; *Лисица и гавран*, басна и ауторске *Басне* Доситеја Обрадовића. Види: Министарство просвјете Републике Српске, *Наставни план и програм за основну школу, Прва тријада*, Бањалука, стр. 60 – 63, 2006. године.
- [14] Пешикан–Љуштановић, Љ., *Усмена и ауторска бајка – нацрт за типологију односа*; у: „Усмено у писаном“, Београдска књига, Београд, стр. 18, 2009.
- [15] Тематско планирање уведено је у школе у Републици Српској 2007. године и експериментално се примјењује у појединим одјељењима до трећег разреда.
- [16] Види: Вилотијевић, М., *Предмет дидактике*, Научна књига – Учитељски факултет, Београд, стр. 210 – 215, 1999.
- [17] Види: Стојакović, Р., *Психологија за наставнике*, Grafid, Ванја Лука, стр. 89 – 130, 2003.
- [18] Шефер, Ј., *Приступ тематској настави*; у: „Зборник Института за педагошка истраживања“, бр. 35, Београд, стр. 84, 2003.